

pogledov na narodno vprašanje, konkretno vprašanje slovenske narodne avtonomije oziroma samoodločbe, vprašanje Zedinjene Slovenije in vprašanje razmerja Slovencev in Jugoslovancev, slovenske narodne individualnosti, njene ohranitve znotraj eventualne skupne jugoslovanske državne tvorbe. Avtorica lepo pokaže vztrajanje slovenskih realistov v neki idejni kritični distanci do razrednobojnega marksizma oficijelnega vodstva in članstva JSDS, kljub njihovi podreditvi strankarski disciplini in zvestemu propagiranju vloge in mesta JSDS v slovenski družbi. Posebno pozornost posveti avtorica odklonilnemu stališču masarykovcev do jugoslovanske unitaristične in državno-pravno meglene tivolske resolucije, sprejete na jugoslovanski socialistični konferenci v Ljubljani konec leta 1909. To njihovo stališče, ki ga je najbolj jasno izražal politično vodilni masarykovec dr. Anton Dermota, je vplivalo tudi na stališče Ivana Cankarja v tem vprašanju in na njegove formulacije v predevanju Slovenci in radikale — malo mlajšo generacijo akademske mladine svobodomiselnio liberalne Jugoslovani.

Naslednje poglavje v študiji je posvečeno vplivu Masaryka na slovenske narodne usmeritve, ki je sprejemala od Masaryka nekatere njegove kulturne in nacionalne poglede ter realni delovni aktivizem, zavračala pa njegovo religiozno etiko in pogled na socializem. Narodno radikalna mladina je izdajala od leta 1904 časopis Omladina, v katerem je razgrinjala svoje idejne poglede, zlasti svoj pogled na unitarno jugoslovanstvo v kulturnem pogledu. Iz kroga narodnih radikalov, ko so ti po letu 1907 vstopali v slovensko liberalno Narodno napredno stranko, so prišli tudi ostri članki proti Masarykovim nazorom. To pa je vzbudilo polemiko med Omladino in Našimi zapiski, kar avtorica razgrinja v detaljih. Vodilni narodni radikali, med njimi dr. Gregor Žerjav, dr. Bogomil Vošnjak, dr. Albert Kramer in Adolf Ribnikar so postali nova udarna organizacijsko in publicistično aktivistično sposobna generacija slovenskih liberalnih voditeljev, ki je že pred prvo svetovno vojno dejansko prevzela organizacijsko in gospodarsko vodstvo slovenske liberalne stranke. Zadnje poglavje obravnava proporodovsko gibanje na Slovenskem v letih 1912—1914, njegov jugoslovanski unitarizem, narodno revolucionarnost in protiavstrijsko naravnost.

Za zaključek knjige so predstavljene biografije vodilnih slovenskih masarykovcev, nekatere, zlasti tista o Antonu Dermoti in Ivanu Žmavcu, precej izčrpno. Brez razloga in obrazložitve pa je izpadla biografija pomembnega masarykovca Dragotina Lončarja.

Na koncu knjige je kot priloga objavljena parlamentarna debata med dr. Janezom Ev. Krekom in T. G. Masarykom v dunajskem parlamentu 1907 o svobodi znanosti in prepričanja na univerzah. Želeli bi si kot prilogo še kakšen karakterističen tekst slovenskih masarykovcev, npr. njihovo Poslanico slovenski mladini — Kaj hočemo? iz leta 1901, v kateri so na začetku njihovega javnega nastopa v domovini najbolj sumarno podani njihovi pogledi.

Avtorica je s svojim pisanjem izpolnila svoj namen. Pohvaliti gre predvsem njen napor po vestnem zbiru vseh relevantnih idejnih in političnih tekstov v zvezi z Masarykom in masarykovstvom na Slovenskem in zlasti dober objektivni povzetek in interpretacijo le-teh. Tako smo dobili knjigo, ki priča o izredno bogatem razmišljanju in publiciranju o slovenski narodni usodi v poldrugem desetletju pred prvo svetovno vojno ter o propagiranju in organizacijskih in političnih prizadevanjih za razvoj slovenskega narodnega programa in rešitev slovenskega narodnega vprašanja.

Janko Prunk

Vladimir K. Volkov, **Minhenski sporazum i balkanske zemlje**. Beograd: Nova knjiga, 1987 (Biblioteka svedočanstva). 393 strani.

Beograjska založba Nova knjiga je poslala na trg delo, ki je v originalu prišlo iz tiskarne že leta 1978. Sovjetski avtor Volkov je v tej knjigi prikazal politiko balkanskih držav do krize okoli Češkoslovaške in odnos do Nemčije in Italije.

V pet poglavij razdeljena knjiga prikazuje čas od pomladi 1938 do marca 1939, leto dni, ki je preteklo od zasedbe Avstrije do zasedbe Češkoslovaške. Kriza okoli CSR, ki je bila tema dneva v letu 1938, se je najbolj dotikala Romunije in Jugoslavije, ki ju je s CSR vezal obrambni pakt, Mala Antanta. Problemu odnosov Jugoslavije in Romunije do sudetske krize je posvečeno prvo poglavje. Države, združene v Mali Antanti, so se obvezale skupne pomoči ob napadu Madžarske na eno izmed njih, ne pa tudi v primeru napada Nemčije. Od tod je izviralo cincanje Jugoslavije in Romunije pri dajanju garancij Češkoslovaški v primeru nemške agresije. Tako sta Romunije pri dajanju poročstva Češkoslovaški v primeru nemške agresije. Tako sta obe partnerki pustili CSR na cedilu. Madžarska je z Blejskim sporazumom dosegla nekaj tega, kar je želela. Mala Antanta je razpadla ob sporazumu v Münchnu.

Bolgarska zunanja politika je vsebina drugega poglavja. Bolgarija je skušala doseči z balkanskimi državami podoben sporazum, kot Madžarska z Malo Antanto. Tudi v Bolgariji so se hoteli rešiti določb mirovne pogodbe s konca prve svetovne vojne. Tako so s Solunskim sporazumom države Balkanskega pakta in Bolgarija anulirale vojaške omejitve pogodbe iz Neuillyja. Po Münchnu pa so Bolgari začeli krepiti propagando za okupacijo južne Dobrudže in za izhod na Egejsko morje. Ob vsem tem je v Bolgariji rastel nemški vpliv, ki se je kazal v krepitvi trgovskih stikov in politični podpori.

Tretje poglavje je namenjeno prikazu politične aktivnosti Grčije in Turčije. Grčija in Turčija sta imeli enak trn v peti. To je bila Bolgarija in pa sodelovanje Jugoslavije z Bolgarijo. Ena od akcij zoper Bolgarijo in Jugoslavijo je bil tudi izgon Vanča Mihajlova iz Turčije. Tudi v teh dveh državah so Nemci krepili svoj vpliv, zopet prek gospodarskih stikov.

Četrto poglavje je avtor posvetil vlogi zahodnih držav na Balkanu in vlogo Nemčije in Italije v Romuniji in Jugoslaviji po sporazumu v Münchnu. Po Münchnu so imeli Nemci proste roke na Balkanu. Njihov povečan vpliv naj bi, po mnenju Velike Britanije, krhal nemško-italijanske odnose in zapletal odnose s Sovjetsko zvezo. Nemci so se v Romuniji, Jugoslaviji in na Madžarskem lahko opirali na svoje manjšine, ki so formirale pronacistične organizacije. Hkrati pa so bile Nemcem opora tudi profašistične organizacije v teh državah. Spretno so Nemci igrali na karto rivalstva med Romunijo in Madžarsko.

Zadnje poglavje je posvečeno dogodkom v začetku 1939. leta. Poleg zunanje politične dejavnosti balkanskih držav, nam avtor ves čas prikazuje posledice, ki so jih širšeevropski dogodki imeli na položaje v posameznih državah. Seznanja nas s krizo v Jugoslaviji, problemi ob volitvah konec leta 1938, odstranitvi Korošca iz vlade in padcu Stojadinovića. Prikazani sta krepitvi diktatur kralja Karla v Romuniji in carja Borisa v Bolgariji, položaj v Grčiji in Turčiji. Poudarja se način nemškega vpliva na Balkanu; kaže se predvsem v povečanju gospodarske odvisnosti teh držav od Nemčije. Temu se zahodne države niso znale upreti. Opazimo lahko, da je dal avtor poudarek predvsem odnosom balkanskih držav do Nemčije, manj pa do Italije. Tudi balkanske države so posvečale Italiji, kot šibkejšemu partnerju v osi, manjši pomen. Avtor v naslovu govori o balkanskih državah. Vendar pa je pustil popolnoma ob strani Albanijo. Morda zaradi prevladujočega vpliva Italije v njej, morda zaradi objektivnih težav, morda pa jo je imel za nepomemben faktor v takratnem času. Omenja jo le, ko govori o italijanskih ponudbah Jugoslaviji za razdelitev Albanije. Knjiga je zanimiv, dasi omejen prikaz težav in problemov balkanskih držav v letu 1938-39. Zamera, ki jo lahko izrečemo na račun knjige, je tehnične narave. V opombah, kjer avtor navaja vir nekega podatka ali trditve, predvsem pri arhivskih virih, nas motijo kratice. S kraticami je zapisano ime vira, tj. arhiva, ali zbirke dokumentov, nikjer pa te kratice niso razložene.

Bojan Balkovec

Branko Petranović, Momčilo Zečević, Jugoslovanski federalizam
Ideje i stvarnost. Tematska zbirka dokumenata. Beograd: Prosveta, 1987. 826 + 783 strani.

Priznana beograjska zgodovinarja nadaljujeta z objavljanjem virov. Tokrat sta se lotila problema federalizma oziroma centralizma kot njegovega nasprotja, v Jugoslaviji, od nastanka skupne države naprej. Avtorja sta zbrala v dveh zajetnih zvezkih prek petsto trideset dokumentov. Zbirka je razdeljena na tri dele. Prvi obsega čas od priprave na sprejem Vidovdanske ustave do začetka druge svetovne vojne. Drugi del je čas NOB, tretji čas po osvoboditvi do danes. Dodan je tudi širen uvod, kjer so predstavljeni dokumenti iz časa prve svetovne vojne, ki govorijo o nastajanju nove države. Znotraj posameznih časovnih obdobjev so dokumenti razdeljeni še po tematskih sklopih.

V uvodu so predstavljeni dokumenti Jugoslovanskega odbora, tisti, ki govore o vojnih in političnih ciljih Srbije. Pomembno mesto zavzemajo različne deklaracije (Majniška, Krfska, Zenevska), ki govore o oblikah državne ureditve po združitvi. Potem so tu izjave različnih političnih strank in nekaterih posameznikov. Uvodni del zaključujejo dokumenti o združitvi. Tu so Odloki narodne skupščine Vojvodine in Crne gore in kot zadnji Adresa delegacije Narodnega veća SHS prestolonasledniku Aleksandru in njegov odgovor 1. 12. 1918.

Prvi del je razdeljen na trinajst tematskih sklopov. Na čelu teh poglavij je del, ki govori o ustavi oziroma o delu pri njenem sprejemanju. Postopek sprejemanja ustave se je začel s sklicem začasnega narodnega predstavništva, katerega naloga je bila predpisati volilni zakon za ustavodajno skupščino. Konstituenta je bila izvoljena